

ÖRÖKSÉG

A szellemi kultúra és az azt hordozó közösségek szerepének hangsúlyozása hozzájárult az örökségdiskurzus immateriális fordulatához. Az életvilágokra kiterjesztett örökségfogalom annyira sikeres és elterjedt lett, hogy a kultúra és a tradíció akadémiai koncepcióit is elkezdte felváltani, a gyjteményi tudásra alapozott tudományos múzeumnak pedig kihívást jelentett. Nyitott kérdés, hogy felkészültek-e a múzeumok a kortárs közösségekkel való dialógus kialakítására, a részvételen és együttműködésen alapuló munkára?

A kulturális örökség fogalma

A kultúra tapintható (*tangible*), materiális és nem tapintható (*intangible, immatériel*), szellemi kettősége az ezredforduló utáni globális örökségdiskurzus egyik meghatározó témája. Jelentőségét egyrészt a kulturális sokszínűség megértésének, megjelenítésének és képviseletének problematikussága miatt nyerte el, másrészt a fenntartható fejlődés lokális, regionális és nemzetközi kapcsolódásainak, irányainak és megoldásainak útkeresése kapcsán. A kulturális örökség (*cultural heritage, patrimoine culturel, Kulturerbe*) ma közkeletű fogalom – például olyan állami közfeladatoknak köszönhetően, mint a történeti objektumok, helyek és tevékenységek megőrzése, megóvása és védelme. A gondolat, hogy a múlt emlékeinek megőrzése a jövő számára valamiféle előnnyel és haszonnal jár, már a 18–19. századi nyugat-európai és észak-amerikai ipari forradalom idején kialakult. A kezdeti, főként filantróp kezdeményezéseken túllépve az örökség védelme egyre inkább állami fennhatóság alá került, a megőrzés és a megóvás módszerei pedig professzionalizálódtak – ez a fejlődés hozzátartozott a nemzetépítés nagy társadalmi folyamataihoz (Harrison 2013: 114.). A kultúrpolitika által kontrollált örökségek mellett azonban mindig is léteztek a múlttal való foglalatosságnak egyéb nem hivatalos, egyházi, magán és civil formái.

Az európai és amerikai országokban kifejlesztett örökségmodell a 20. század végén a világ természeti és kulturális örökségének védelméről szóló 1972. évi egyezmény hatására világméretű befolyásoló tényezővé vált, és hirdette a „világörökség” univerzális értékét. Ám a lineáris és esszencializáló történelemszemléletében gyökerező örökség- és műemlékelképzelés és használata az új kulturális kontextusokban és értékrendszerekben számos konfliktushoz vezetett (Soós 2010). A koncepció, amely megkülönbözteti egymástól a kulturális és a természeti örökséget, eleve problematikus. Mindez különösen igaz a „benszülött” közösségek területein

kialakított világörökségi helyszínekre: mivel e közösségek életmódja és hitvilága elválaszthatatlan földjeiktől, területeiktől, az ott található természeti erőforrásoktól (Disko 2010). A kulturális örökség fogalmi rendszere az ezredfordulóra egyre bővült – például az 1992. évi törvény „kultúrtáj” kategóriával –, a Világörökségi Listára kerülés kritériumai között pedig teret nyertek az épített örökség és az örökségi helyszínek „nem tapintható” aspektusai, az élő, de eltűnőben lévő kultúra.

Illés Péter: Észak-Ausztráliában található a világ legnagyobb monolitikus sziklatömbje az *Uluru (Ayers Rock)*, melyet 1985-ben adott vissza az ausztrál kormány az ott élő pityantatyaráknak és jankunityatyaráknak. 1986-ban jelölték az Ulurut az UNESCO Világörökség Listára, ami változást eredményezett: az IUCN (World Conservation Union) ajánlása ellenére, miszerint a terület különleges kombinációja a kulturális és természeti értékeknek, mégis mint természeti örökséget vették fel 1987 decemberében. (Az Uluru kulturális értékének tudatosítása a sziklamászó turistáktól való védelem miatt volt fontos.) A kialakult vitás helyzet vezetett el a természeti és kulturális örökség szétválasztásának felülvizsgálatához, illetve 1992-ben a kultúrtáj kategória bevezetéséhez a világörökség fogalmi rendszerébe.

Az örökségfogalom kapcsán tulajdonképpen annak belátása is a szellemi aspektusok felértékelődését eredményezte, miszerint minden „tapintható” kritérium mögött van valamiféle „nem tapintható”, de létező tudás, gyakorlat és alkotókészség (Soós 2010). Ez együtt járt azzal az elmozdulással, hogy nemcsak az alkotások (mesék, énekek, szokások) megőrzendők, hanem az emberek (előadók, művészek, gyógyítók) személyes tudása és képessége is figyelmet érdemel (Kirshenblatt-Gimblett 2006): hiszen ők gyakorolják az örökséget, számukra rendelkezik funkcióval ez a tudás. Olyan szempontok és témák kerültek tehát a nemzetközi örökségdiskurzusba, amelyekkel leginkább az antropológusok, az etnográfusok, a folkloristák és a muzeológusok foglalkoznak. 1989-ben az UNESCO ajánlást is készített a hagyományos kultúra és folklór megőrzésére. Mindeközben az ezredfordulóra szembeötlő aránytalanság alakult ki a világörökségi helyszínek globális földrajzi eloszlásában, illetve nemzetközi reprezentációjában. Az alapvetően tapintható, materiális, illetve épített örökséggel (műemlékek, katedrálisok, kastélyok, tájak stb.) foglalkozó lista ugyanis feltűnően képviselte az „északot”, míg az inkább nem tapintható, vagyis szellemi örökséghez kötődő, jellemzően „déli” kultúrák hiányoztak az emberiség kulturális sokszínűségét reprezentáló térképről (Rudolf 2010). Az ezredfordulót követően a szellemi kulturális örökség egyezményrel, a fogalombővüléssel és az új megőrzési modell bevezetésével ezt az egyenlőtlenséget is egyensúlyozni kívánták – az emberi jogok tiszteletben tartásának igénye alapján.

A szellemi kulturális örökség

Az UNESCO (Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete) Általános Konferenciája 2003-ban Párizsban fogadta el a szellemi kulturális örökség (*intangible cultural heritage, ICH*) megőrzéséről szóló nemzetközi egyezményt, amely nemcsak az örökség addig ismert fogalmát szélesítette ki, hanem a kultúra globális felfogását is újrakonceptualizálta. Ennek

meghatározása szerint a szellemi kulturális örökség az egyes közösségek, csoportok vagy akár egyének identitásmeghatározó kulturális megnyilvánulásait, kifejezési formáit, közös tudásait foglalja össze, amelyek egyben veszélyben is vannak. Jóllehet a megnyilvánulás kulturális területeit az egyezmény nem a teljesség igényével sorolja fel, mégis ad valamiféle meghatározást. A szellemi kulturális örökség hordozói ezek szerint a nyelv, a tradicionális előadó-művészetek, a szokások, az ünnepi események, a természettel és a világegyetemmel kapcsolatos ismeretek, valamint a kézművességhez szükséges tudás és készségek (Csonka-Takács szerk. 2010). Vagyis a hagyományos kultúra azon aspektusai, amelyek élővé teszik és megjelenítik. Az egyezmény fontos kitétele, hogy a szellemi örökség a közösség (*heritage bearer*) számára az önazonosság és a folytonosság érzését nyújtja: vagyis a nemzetközi elismertség, ezáltal a globális figyelem a nemzeti közösségeknél kisebb lokális közösségekre irányul. Sőt: a lokalitások eljutása a globális térbe eszközzé is válhat a többségi nemzetállami kirekesztéssel szemben: létjogosultságot biztosít regionális identitásoknak, etnikumhoz és nyelvhez kötődő kisebbségi közösségeknek és csoportoknak (Soós 2008).

A világörökséghez hasonlóan az emberiség szellemi kulturális örökségéről nemzetközi reprezentatív lista készül (emellett létezik egy lista a sürgős védelmet igénylő örökségről is). A vonatkozó egyezmény a nemzeti szintű örökség megőrzéséről is rendelkezik, ami hangsúlyozza, hogy az örökséget létrehozó, megőrző és továbbadó közösségek, csoportok és egyének részvétele és aktív közreműködése elengedhetetlen a kulturális örökség kezelésében. A szellemi örökség paradigma karakterisztikus alkotóeleme tehát a részvételiség, amelyben a társadalmi igazságosság és a marginalizált csoportok támogatása kiemelt szerepet kap. A mára normává fejlesztett részvételi formák nyomásként nehezülnek a lokális közösségekre az örökségmenedzsment folyamataiban, a civil szervezetek és az Egyesült Nemzetek Szövetsége (UN) apparátusainak tevékenysége, a velük való együttműködés kapcsán (Adell et al. 2015). A nemzetközi reprezentációt és presztízst biztosító örökségkoncepció, úgy tűnik, az ezredfordulót követően elérkezett az új humanizmus korszakába (Butler 2006: 476.). Felmerül viszont a kérdés: globális kontextusban mi alkotja az emberi örökséget, a lokális közösségeknek mi ebben a pozíciójuk, miként tudják artikulálni az érdekeiket, és ebben mi a szerepük a múzeumoknak?

A valorizáció

Az örökségről való gondolkodás globális és jövőorientált kontextusában a szellemi kulturális örökség azonban nemcsak a világ kulturális sokszínűségének mozgatórugójaként jelenik meg, hanem a fenntartható fejlődés biztosítékaként is. Mialatt a kulturális örökségi és a világörökségi helyszínek jelentősen befolyásolták a globális turizmus tendenciáit, a szellemi kulturális örökség erőforrásként kapcsolható be a helyi és regionális gazdasági folyamatokba. A **valorizáció** (*valorization*) lényege, hogy a kulturális entitások gazdasági értékére alapozva olyan fejlesztések történnek, amelyek az örökséget bevonják a regionális gazdasági körforgásba.

Illés Péter: A valorizáció fogalma a kulturális örökség gazdasági szempontú hasznosításával kapcsolatos. A valorizáció egy eltervezett folyamat, amelynek célja nem a hagyomány

konzerválása, sokkal inkább adaptációja a mai társadalmi körülményekhez – ami nem jöhet létre az örökséghordozók és a helyiek együttműködése nélkül. Ugyanakkor a szellemi kulturális örökség gazdasági felhasználása csak akkor eredményes, ha a szellemi kulturális örökség valóban fenntartható. A szellemi kulturális örökség bevonását a regionális gazdasági körforgásba jelentős mértékben meghatározza egyedi karkatere, és hogy közvetlen (pl. termékek továbbfejlesztése) vagy közvetett módon (pl. fesztiválok, előadások, zenei rendezvények stb.) képes gazdasági értéket teremteni.

Ennek eredőjeként várható módon javul a térségben élők életminősége és a gazdasági szereplők versenyképessége, és erősödik a regionális identitás. A fenntartható regionális fejlesztések egyik fő működési elve a térségi népesség bevonása a döntési folyamatokba, hiszen ők lesznek azok, akiknek együtt kell élniük a politikai, gazdasági és társadalmi következményekkel. A helyi örökséghordozók részvétele a tőkésítési folyamatokban ily módon a politikai stabilitás és a gazdasági megújulás kiemelten fontos összetevője; a helyi örökséghordozóknak jogukban áll az érdekeikkel ütköző politikai vagy gazdasági fejlesztéseket megállítani (Krotscheck et al. 2014). A valorizáció továbbá felhívja a figyelmet arra is, hogy az örökség szélesebb kontextusaiban a kulturális érték társadalmi-kulturális alakulása egymásrataltságban létezik a pártfogók és szponzorok tevékenységeivel, anyagi támogatásával. Ez vezet el ahhoz, mi válik „méltóvá” arra, hogy örökségnek tekintsék (Bendix 2015).

Az örökségközösség

A szellemi kulturális örökségben meglévő részvételi potenciál megerősítését szolgálja az örökségközösség (*heritage community*) koncepciója, amelyet az Európa Tanács 2005-ben vezetett be a Faróban megkötött keretegyezménnyel. A *Farói egyezmény* az örökségnek azokat a fontos aspektusait hangsúlyozza, amelyekkel az emberi jogokhoz és a demokráciához kötődik. Felhívja a figyelmet arra, hogy a kulturális örökség nem valamiféle önmagában álló dolog, hanem fontosságát abban a folyamatban nyeri el, ahogy az emberek az örökséghez és az általa képviselt értékhez kötődnek. Az örökség kijelölésében és jelentőségében tehát nemcsak professzionális szaktudományos ismeretek és szakmuzeológiai szempontok játszanak szerepet, hanem az is, ahogyan az örökségközösségek egyes csoportjai a nyelvi és etnikai kötődésen vagy a közös múlt tudatán túl elköteleződnek az örökséggel szemben (Mensch–Mensch 2011). Az ICOM (Múzeumok Nemzetközi Tanácsa) 2006-ban kiadott etikai kódexe rögzíti a múzeumok felelősségét a tapintható és nem tapintható kulturális és természeti örökséggel kapcsolatban, és hangsúlyozza a múzeumi munka során az együttműködés szerepét a közösségekkel. E mögött az az alapelv húzódik meg, amely szerint a múzeumok reflektálnak azoknak a közösségeknek a kulturális és természeti örökségére, ahonnan gyűjteményeik származnak. Ez pedig felveti a javakon túlmutató nemzeti, regionális, lokális, etnikus, vallási vagy politikai identitáshoz való kapcsolódás lehetőségét.

A hozzáférést a kulturális örökséghez és a demokratikus részvételt tehát a Farói egyezmény

mindenki számára nyitottnak fogja fel. Ebbe beletartozik az örökség azonosítása, tanulmányozása, értelmezése, védelme, megóvása és a bemutatásának teljes folyamata. Az egyezmény a demokratikus részvételt is támogatja a kulturális örökségről kialakított nyilvános gondolkodásban és vitában. Tehát a 19. századi eredetű, az örökséget államalkotó és nemzetépítő eszköznek felfogó andersoni (1983) képzelte közösségek (*imagined community*) koncepción túl a 21. században már a közös politikai és gazdasági érdekek alapján együttműködő tevékeny közösségek (*practice community*) fogalma válik hangsúlyossá (Adell et al. 2015). Az örökség európai és amerikai fogalomtörténete szoros összefüggésben állt az emlékezet szerepének felerősödésével, a nemzeti történelem és a nemzeti emlékezet politikai-hatalmi konstruálásával. A 20. század második felében az örökség értelmének kiszélesedése viszont a kulturális örökség köré szerveződő, a nemzetitől eltérő szinten emlékező közösségek felértékelődését is megteremtette (Erdősi–Sonkoly 2004: 7–13.). A közösségek így már nemcsak hordozói az örökségnek, hanem jövőorientáltan és aktív módon továbbadásának is résztvevői. A „szellemi” szinonimájaként is értelmezett „élő” így a fenntartható fejlődés eszközévé válik, az örökséget pedig a közösség tagjaival együttműködésében fejlesztett projektek hozzák létre.

Örökség a múzeumon kívül

Az 1970–80-as évek örökség-boomja a helyek, városok és tájak muzealizációjában is jelentős szerepet játszott. A globális változásokban ez új lendületet adott a gyűjteményi és kurátori elképzeléseknek, valamint a posztkoloniális diskurzus hatására is kibontakozó új muzeológiai reflexióknak. A gyűjtemény, a dokumentáció, a konzerválás és a kiállítás múzeumi fogalmainak átalakulásával párhuzamosan elindult a kimozdulás a múzeum falain túlra, a helyben található örökség *in situ* megőrzésének gyakorlatai felé (Harrison 2013: 81.). A múzeumok a nem tapintható örökség segítségével kiléptek oda, ahol az emberek, a tudásuk, a tevékenységeik, az alkotásaik, a társadalmi világaik és élettereik is vannak (Kirshenblatt-Gimblett 2006). Ahogy a már letűnt vagy eltűnő kultúra megmentésének igénye már a 19. században gyökerező tudományos múzeumok ideáját áthatotta, úgy az eltűnő közösségi kultúrák dokumentálása az örökségdiskurzus számára is fontossá vált. A modernizáció okozta „utolsó óra” érzése főként a néprajzi gyűjtemények létrehozásában, megőrzésében és bemutatásában játszott kiemelkedő szerepet. Az 1970-es évektől a múzeumok lokális közösségekre és helyekre épülő működése többféle formában jelent meg, és ezeknek a praxisoknak és elméleteknek lett az új muzeológia az általános gyűjtőfogalma (Wilhelm 2013). Ide értve például az *écomusée* és a **közösségi múzeum**, a részvételi muzeológia vagy az *active museology* különféle irányzatait és formáit – mint például a *living history* múzeumok, a szabadtéri múzeumok és a tájházak.

Az örökségfogalom jelentésének bővülése felől tekintve a múzeum a tapintható, kézzel fogható tárgyi örökség és a nem tapintható, szellemi vagy élő örökség kettősségét magában hordozó intézmény – hiszen a műtárgyak kulturális kontextusokban nyerik el értelmüket. Amiként az egyes közösségek tevékenységeihez (vallási rítusok, életmód, folklór stb.) kötődhetnek tárgyi emlékek, úgy a szellemi örökség is magába foglalja a tárgyak szimbolikus és metaforikus jelentéseit:

nemcsak fizikai megjelenésüket (forma, méret, súly stb.) hordozzák, hanem történeteiket és a mások által nekik tulajdonított jelentéseket, jelentőségüket is (Pinna 2003). A tárgyak a világunkban léteznek ugyan, de a megtapasztalás és a róluk szóló párbeszéd, a megértés útján a gondolatainkban válnak jelenvalóvá (Knell 2012: 327.). A társadalmi környezetünk tárgyairól, illetve a múzeumi műtárgyokról való tudásunk és elképzeléseink szerint dialógusba helyezett örökség alkalmas arra, hogy biztosítsa a szellemi örökség fennmaradását, újraértelmezését, vagy lehetséges alkalmazkodási módok keretévé váljon (Sonkoly 2011). Ezért a kulturális örökség jelenközpontú, napjainkban releváns koncepciója a kortárs közösségekre való nyitás és együttműködés irányába tereli a múzeumi működést (is).

Az örökség területén és a nemzetközi múzeumi életben az 1990-es évektől erősödő részvételi paradigma a múzeumi munka új formáját vetítette előre, amely *múzeum2.0*-néven vált ismertté. Az elnevezés a *web2.0* szerinti működés mintájára született, amely már megkülönböztette az internetfelhasználót és a tartalmat létrehozókat. Ehhez hasonlóan az „új gyűjtés” (*new collecting*) alapelvei szerint a múzeum már nem(csak) tárgyakat, hanem interakciókat gyűjt: ennek során az örökségközösségben a múzeum egyenrangú fél a többi résztvevővel, illetve a múzeum leginkább platformként működik a saját örökségüket feldolgozó egyének és csoportok számára (Mensch–Mensch 2012: 123.). A részvételen és együttműködésen alapuló múzeumi praxisban, amikor a forrásközösség (*source community*) is része a múzeumi munkának, tulajdonképpen egy új minőség jelenik meg, és egyre inkább a múzeummal együtt alkotó közösségről (*constituent community*) beszélhetünk (Mensch 2012). Kérdés viszont, miként lehet a szellemi kulturális örökség egyezményekben definiált fogalmát a gyakorlatban is bevonni napjaink múzeumi kollektív képzési és kulturális reprezentációs folyamataiba (Fejős 2005). A múzeumok belső, tudományos gondolkodásra alapozott jelentéstulajdonító eljárásai vajon mennyiben és meddig támaszkodhatnak a külső, magukat szintén örökösnek gondoló vagy éppen azt elutasító mai közösségek tudására? Hova vezet az (újra)birtokbavétel és a tulajdonlás eldöntésének folyamatában az intézményesült örökség, ez a nyitott dialógusalapú (újra)értelmezés? Vajon miként osztható meg a felelősség a muzeológusok, az érintett szervezetek és az érdekelt forrásközösség között a tapintható és a nem tapintható örökségelemek jelentőségének kijelölése és azonosítása során (Mensch–Mensch 2011: 51.)? Másfelől, egyre problematikusabb, hogy mélységükben mára azok a társadalmak is átalakultak, amelyekben a múzeumok intézményesülése a legkorábban lezajlott. Az örökséget hordozó 21. századi közösségek (például szabadidős közösségek, érzelmi hálózatok) sem feltétlenül rendelkeznek már olyan szóvivőkkel, akik a kultúrpolitikai térben lobbiznak az adott közösségért, a nekik tulajdonított „kulturális javakért”. Egyáltalán: az örökség-hordozó közösségek mai léte mennyiben mítosz és mennyiben valóság? A szellemi kulturális örökség koncepciója vajon csak a múltból származtatott „hagyományos” kultúra- és a folklórjelenségek kontextusaiban nyerheti el létjogosultságát a jövőben?

Minden kétely ellenére, illetve azokkal együtt is érzékelhető, hogy a múzeumok a tudásközvetítés mellett, annak részeként igyekeznek a látogatók érzékeinek és érzelmeinek stimulálására, és

ebben a munkában a tárgyakhoz kötődő tudományos értelmezéseken túl a szellemi örökség sokfélesége is reflektálttá válik – például fesztiválok, szokások, mesterségek, történetek, dalok stb. formájában (Dibbits–Willemsen 2014). Úgy tűnik, a múzeumok a működésükben meglévő, a tudományos absztrakciókra és a populáris kulturális tartalmakra egyszerre tekintő Janus-arcúságukat az örökségfogalom kapcsán sem tudják levetkőzni.

Illés Péter

Irodalom

Adell, Nicolas – Bendix, Regina F. – Bortolotto, Chiara – Tauschek, Markus 2015 Introduction. In: Adell, Nicolas – Bendix, Regina F. – Bortolotto, Chiara – Tauschek, Markus (eds.): *Between Imagined Communities and Communities of Practice. Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen Studies in Cultural Property, Volume 8. Universitätsverlag Göttingen, Göttingen, 7–21.

Bendix, Regina F. 2015 Patronage and Preservation: Heritage Paradigms and Their Impact on Supporting “Good Culture”. In: Adell, Nicolas – Bendix, Regina F. – Bortolotto, Chiara – Tauschek, Markus (eds.): *Between Imagined Communities and Communities of Practice. Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen Studies in Cultural Property, Volume 8. Universitätsverlag Göttingen, Göttingen, 219–234.

Butler, Beverly 2006 Heritage and the present past. In: Tilley, Christopher – Keane, Webb – Küchler, Susanne – Rowlands, Mike – Spyer, Patricia (ed.): *Handbook of Material Culture*. Sage, Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC, 643–479.

Browse the Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices
<https://ich.unesco.org/en/lists>

Csonka-Takács Eszter (szerk.) 2010 *UNESCO Egyezmény a szellemi kulturális örökség megrzéséről. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (Faro Convention, 2005)
<https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/faro-convention>

Dibbits, Hester – Willemsen, Marlous 2014 Stills of our liquid times. An essay towards collecting today’s intangible cultural heritage. In: Elpers, Sophie – Palm, Anna (Hg.): *Die Musealisierung der Gegenwart. Von Grenzen und Chancen des Sammelns in kulturhistorischen Museen*. Transcript Verlag, Bielefeld, 177–198.

Disko, Stefan 2010 World Heritage Sites in Indigenous Peoples’ Territories: Ways of Ensuring

Respect for Indigenous Cultures, Values and Human Rights. In: Offenhäuser, Dieter – Zimmerli, Ch. Walther – Albert, Marie-Theres (ed.): *World Heritage and Cultural Diversity*. German Commission for UNESCO, Cottbus, 167–177.

Erdősi Péter – Sonkoly Gábor 2004 Bevezetés. In: Erdősi Péter – Sonkoly Gábor (szerk.): *A kulturális örökség*. L'Harmattan–Atelier, Budapest, 7–20.

Fejős Zoltán 2005 A néprajz, antropológia – a kulturális örökség és az emlékezet kategóriái. In: György Péter – Kiss Barbara – Monok István (szerk.): *Kulturális örökség – Társadalmi képzelet*. Országos Széchényi Könyvtár – Akadémiai Kiadó Rt., Budapest, 69–76.

Harrison, Rodney 2013 *Heritage. Critical Approaches*. Routledge, London – New York.

ICOM Code of Ethics for Museums, 2006 <http://archives.icom.museum/ethics.html>

Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 2006 World Heritage and Cultural Economics. In: Karp, Ivan et al. (ed.): *Museum Frictions: Public Cultures/Global Transformations*. Duke University Press, Durham–London, 161–202.

Knell, Simon J. 2012 The intangibility of things. In: Dudley, Sandra H. (ed.): *Museum Objects. Experiencing the Properties of Things*. Routledge, London – New York, 324–335.

Krotscheck, Christian et al. 2014 *Cultural Resources Strategy for Sustainable Regional Development*. The CCC Method. BVR Verlag, Auersbach.

Mensch, Léontine Meijer-van 2012 Von Zielgruppen zu Communities. Ein Plädoyer für das Museum als Agora einer vielschichtigen Constituent Community. In: Gesser, Susanne – Handschin, Martin – Jannelli, Angela – Lichtensteiger, Sibylle (Hg.): *Das partizipative Museum. Zwischen Teilhabe und User Generated Content. Neue Anforderungen an kulturhistorische Ausstellungen*. Transcript Verlag, Bielefeld, 86–94.

Mensch, Léontine Meijer-van – Mensch, Peter van
2011 *New Trends in Museology*. Muzej novejše zgodovine Celje/Museum of Recent History Celje, Celje.

2012 A szaktudományos felügyeletől az együttalkotásig. A gyűjtés és a múzeumi gyakorlat fejlődése a 19. és a 20. században. In: Palkó Gábor (szerk.): *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig*. Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció Kiadó, Budapest, 97–126.

Pinna, Giovanni 2003 Intangible cultural Heritage and museums. *ICOM News*, 56/4.

Rudolff, Britta 2010 Local Identity on the Global Stage: The Challenges of Representing Diversity.

In: Offenhäuser, Dieter – Zimmerli, Ch. Walther – Albert, Marie-Theres (ed.): *World Heritage and Cultural Diversity*. German Commission for UNESCO, Cottbus, 104–111.

Sonkoly Gábor 2011 A tárgyi (világ)örökség hermeneutikája. *Magyar Múzeumok*
<http://archiv.magyarmuzeumok.hu/tema/143>

Soós Gábor

2008 Az egyezmény jelentősége. In: Csonka-Takács Eszter (szerk.): *Szellemi kulturális örökség a megrzés útján/Ways of Safeguarding the Intangible Cultural Heritage*. A pécsi nemzetközi konferencia előadásából / Papers of an International Conference at Pécs, 2007. szeptember 17–20. / September 17–20. 2007. Európai Folklór Intézet – European Folklore Institute, Budapest, 37–40.
2010 A tevékenységről van szó... Világörökségtől a szellemi kulturális örökségig. *Memlék*, 14/3., 6–7.

Text of the Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage
<https://ich.unesco.org/en/convention>

Wilhelm Gábor 2013 Az új muzeológia fogalmai és problémái. *Néprajzi Látóhatár*, 22/2., 8–29.

Néprajzi múzeum 2016 ©